

NOTE FILOLOGICE

1. O construcție... uzurpatoare: „în condițiile în care”

Am numit astfel construcția formată dintr-un complement circumstanțial condițional urmat de pronumele relativ (*în*) *care*, acesta ca element introductiv al unei atributive, ca în exemplul: *Circulația a fost întreruptă pentru a se evita izbucnirea unui incendiu, în condițiile în care s-ar fi produs o scânteie* (TV, Antena 1, 5 iulie 2001). Este lesne de înțeles că îmbinarea alcătuită dintr-un complement circumstanțial condițional: *în condițiile*, însoțit de relativul (*în*) *care*, este echivalentul semantic perfect al conjuncției *dacă* (*de*) sau al locuțiunilor *în cazul* (*că*), *în ipoteza* (*că*), marcând o propoziție subordonată condițională: *d a c ă s-ar fi produs o scânteie*.

E necesar să facem o precizare. În articolul *Contribuții la studiul propozițiilor condiționale*, publicat în *Studii de lingvistică și stilistică*, Pitești, 1998, p. 51-60, am considerat această îmbinare ca o structură unitară, deci ca un tot, având valoarea conjuncției „sinonime” *dacă*. Interpretarea contrazice *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 322, potrivit căreia *în cazul*, *în ipoteza* etc. sunt complemente condiționale urmate de o propoziție atributivă, deoarece locuțiunile amintite ar fi analizabile într-un complement condițional plus o propoziție atributivă, introdusă prin *care*. Aceeași interpretare o găsim la Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, Iași, 1983, p. 169-172, precum și la Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, 1996, p. 360.

Strict formal, așa stau lucrurile, dar *semantic* avem a face aici, cum afirmam mai înainte, cu un echivalent sau cu un substitut care depășește și „încalcă” determinarea formală, de fapt evasianalizabilă a unei astfel de structuri. Căci la întrebarea: „în ce caz (ipostază)?” răspunsul „în caz(ul) că” este insuficient din punct de vedere semantic, adică al informației. Răspunsul cere o determinare prin *în care*, alcătuit astfel, împreună cu *î n c a z u l*, o unitate funcțională, un întreg. De altfel, propozițiile condiționale au fost numite pe drept cuvânt de Al. Graur *propoziții insuficiente*, în articolul *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, publicat în *Studii de gramatică*, vol. I, 1965 (p. 126).

DACOROMANIA, serie nouă, V-VI, 2000-2001, Cluj-Napoca, p. 71-78

Dar „uzurparea” nu se rezumă la scoaterea din circulație a conjuncției *dacă* (*de*) sau a locuțiunilor cu aceeași funcție, înlocuite fiind cu o îmbinare asemănătoare unui numitor comun. Asta înseamnă că procedeul se extinde și la alte propoziții: temporale, cauzale, consecutive etc. Toate acestea ajung să fie private de marca distinctă a conectivului tradițional: *dacă*, *de*, *când*, *în timp ce* etc., pentru *că*, *fiindcă* etc., *deși*, cu toate *că* ș.a.m.d. Se creează *astfel* un alt plan formal al mijloacelor de expresie cu funcție conectivă, față de mijloacele care îndepliniseră până atunci acest rol uzual și diferențiat de la o propoziție la alta ca marcă de clasificare sintactică. Pe lângă exemplul dat la început, unde construcția în discuție apărea în locul lui *dacă*, ea poate fi întâlnită și în multe alte situații, unde introduce, în ultima vreme:

1. o circumstanțială temporală: ... *paradigmele de clasificare conceptuală [...] exercită o anumită influență [...] asupra predării filozofiei în condițiile în care [= când, în timp ce] filozofia continua să fie numită materialism dialectic și istoric* („Adevărul literar și artistic”, 9 iunie 1998, p. 9);

2. o circumstanțială cauzală: *Dar și câți dintre absolvenții altor profiluri vor merge la colegiile scumpe ale d-lui Marga în condițiile în care [= fiindcă, pentru că] în majoritatea lor profilurile liceale nu prevăd studiul gramaticii și nici discipline pedagogice* („Curentul”, 22 febr. 1999, p. 9);

3. o circumstanțială concesivă: *S-au pierdut luni și ani, în condițiile în care [= deși, cu toate că] se puteau găsi [totuși] soluții* (TV, Antena 1, 12 sept. 1998).

Ne putem întreba dacă această întrebuițare pe scară largă a construcției amintite, care „preia” funcții sintactice variate, punându-le sub aceeași etichetă, nu devine un indice nediferențiat formal în plan sintactic. Și, ca urmare, dacă procedeul reprezintă un semn de progres, deci „un câștig” pentru gramatica limbii române, sau dacă nu cumva folosirea lui abuzivă are ca efect uniformizarea și, deci, sărăcirea mijloacelor gramaticale în situațiile date. Nivelate în felul acesta și reduse la o singură formulă, comunicarea lipsită de variație ajunge destul de repede, în cele din urmă, la stereotipie și clișeu.

Indiferent de răspunsul ce se poate da, invocându-se, eventual, simplificarea formelor, trebuie să admitem că semantica și mai ales stilistica frazei sunt în pierdere din cauza acestei „chei universale”, a cărei utilizare șterge nuanțele exprimării, reducând toate circumstanțele la „condiții”, când acestea diferă între ele. Se instituie pe această cale, avem dreptul să spunem, o regulă dictată de rutină, ca principiu al comodității. Suntem obligați totuși să recunoaștem, în același timp, că procedeul reflectă o echivalentă și aproape generalizată „tendință”, ce caracterizează un aspect contemporan, ba chiar actual, propriu limbii române din presa cotidiană și a vorbitorilor mai mult sau mai puțin cultivați.

2. Evitarea cacofoniei prin artificii gramaticale

Teama de greșeală duce la o greșeală și mai mare, dacă lipsește arta*.

(Horățiu, *Ars poetica*)

În limbajul conversației, dar și în limba scrisă, se aud și „se văd” frecvent, mai ales în ultimele decenii, formulări de genul celor ce urmează: *ca și coleg este ireproșabil; nu răspunde cerințelor ca și competență* etc. Procedul se aplică, deși este artificial, cu scopul, altminteri laudabil, al vorbitorului (autorului) de a evita o rostire inestetică, provocată de întâlnirea a două silabe, una finală și cealaltă inițială, aparținând unor cuvinte alăturate. Să admitem, la rigoare, că în această împrejurare există circumstanțe atenuante, cu toată deturnarea conectivului *ca și* de la funcția lui normală la alta anormală, adică neconformă cu norma. Nu există însă justificare nici măcar parțială în situațiile în care două dintre anumite silabe finale și începătoare ale unor cuvinte alăturate nu atrag riscul de a se comite o abatere de la norma gramaticală, așadar de la forma corectă a exprimării. Vreau să spun că procedul în discuție s-a extins și asupra substantivelor neafectate de cacofonie. Se spune totuși, uneori se și scrie, *ca și prieten* în loc de *ca prieten*, *ca și metodă* în loc de *ca metodă* etc.

Este limpede că în aceste construcții întrebuițarea adverbului *ca*, nu *ca și*, este firească și conformă cu norma gramaticală potrivit sintaxei românești. Ne găsim, în exemplele din urmă, în împrejurarea când se compară însușirea a două ființe sau lucruri cu ajutorul unui complement modal comparativ: *un fecior în alt ca bradul*, *o fată frumoasă ca o floare* etc. Folosirea artificului gramatical *ca și* duce, dintr-un excesiv scrupul filologico-estetic, la înlocuirea construcției obișnuite cu una improprie: *ca și coleg*, ba chiar *ca și prieten*.

Se introduce, de fapt, „prin efracție”, în astfel de substituiri (*ca și* în loc de *ca*) un fals complement de relație în locul complementului modal comparativ introdus prin *ca*. Altfel spus, vorbitorul recurge la adverbul compus *ca și*, cu valoare modală comparativă, căruia îi atribuie valoarea locuțiunii *în calitate de*, formulă introductivă a complementului de relație, calitativ sau limitativ. Acesta răspunde, cum se învață în școală, la întrebarea: „în ce privință? în ce calitate?” (deci nu „în toate privințele”), iar răspunsul este: *ca* (= *în calitate de*) *coleg*, în privința (*colegialității*), cu privire la (*competență*).

Exemplele de până aici sunt, cum se vede, „confectionate”. Ele reprezintă modelul de la care se poate porni, cum am și procedat în cele de mai sus, pentru exemplificare. Există și numeroase alte fapte de acest fel citabile din presa cotidiană, din cea literară și, nu mai puțin, din emisiunile televizate sau radiofonice. De pildă:

* Am putea înlocui „arta” prin „respectul față de gramatică”, adaptând versul latinesc la vorbirea supusă regulilor gramaticale.

1. În săptămâna trecută a fost localizat într-un cablu de 100 de circuite un deranjament ce a avut ca și consecință [se putea spune drept consecință] afectarea funcționării posturilor telefonice („Agenda”, Timișoara, 12 sept. 1998, p. 5).

2. [...] textul [...] folosește o retorică a justeții care instaurează într-o discuție calmul și încrederea, deși este ca și «corectitudine politică» [adică în p r i v i n ț a corectitudinii politice] o formă discretă de teroare ideologică („Adevărul literar și artistic”, 15 aug. 2000, p. 2).

3. [...] bărbații lucrau în mina de uraniu [...], iar femeile aveau grija casei și, pentru că exista vila scriitorilor în sat, ele lucrau ca și cameriste și bucătăreșe [adică în calitate de cameriste și bucătăreșe] (*ibidem*, 10 iulie 2001, p. 14).

4. Eu v-am admirat totdeauna pe dvs. ca și traducător, ca și autor... (moderatorul către invitatul emisiunii TV Analog, 14 iulie 2001).

5. ...noi suntem sentimentali ca și nație... (dr. Răzvan Țîru, Prima TV, 18 aug. 2001).

Construcția, cu tendințe de proliferare, sub ochii noștri, prin ignorarea regulilor gramaticale, este totuși... preferabilă, dacă vrem să fim toleranți în materie de „inovații” lingvistice, în comparație cu procedeul la care recurg unii vorbitori, mult mai grijulii cu privire la stilul vorbirii, mai ales în public. Aceștia – exemplele nu sunt rare în limbajul conversației, ca și în emisiunile TV – ocolesc pe altă cale cacofonia, apelând la un artificiu și mai original, când spun, de pildă, pur și simplu: c a , virgulă (!) concurență (capacitate, competență etc.).

În toate cazurile semnalate – câteva doar dintre multe altele – evitarea cacofoniei se poate face, și trebuie să se facă, prin mijloacele gramaticale menționate în cele de mai sus: în calitate de, cu privire (privitor) la etc. Este singura cale de a ieși din impas și de a nu păcătui, dintr-o bună intenție, ce-i drept, față de gramatica limbii noastre, asupra căreia nu ar trebui să cadă vina, care e, de fapt, a gradului nostru precar de cunoaștere a limbii materne ca instanță superioară în calitatea ei de instituție a culturii naționale. Despre aceste abateri s-a scris, s-a vorbit și se scrie și se vorbește mereu. Dar semne că lucrurile ar fi pe cale de îndreptare nu se întrevăd deocamdată. Rolul predării gramaticii în școală nu se prea vede, câtă vreme nu este abandonată expunerea seacă a tipurilor de atribute, de complemente și de toate celelalte, prezentate fără legătură directă cu vorbirea „vie” și fără a fi asociate cu condiția îngrijită a folosirii limbii ca semn distinct al culturii.

3. Elemente arhaice cu „statut” de forme literare actuale

Un astfel de exemplu de supraviețuire „dincolo” de termen este întrebuințarea în anumite situații a conjuncției precum. O întâlnim, de regulă, în limbajul poetic, dar, prin imitație, și în exprimarea „standard”, scrisă, nu însă și în varianta vorbită a limbii noastre. Eminescu scrie, de pildă, în *Revedere: Codrule cu râuri line, / Vreme trece, vreme vine, / Tu din tânăr precum ești / Tot mereu întinerești*. Iar în *Scrisoarea I: Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr, / Așa sprijină el lumea și vecia într-un număr*.

În primul exemplu, precum are valoare modală propriu-zisă („cum ești?”), în al doilea, aceeași conjuncție, având în ultima propoziție corelativul *așa* („cu cine este comparată puterea savantului?”), are valoare modală comparativă. Precum este o conjuncție curent folosită cu această valoare în limba textelor vechi, religioase și istorice: *noi precum credem, așa să cade să viețuim* (Cazania de la Govora); *Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pre pământ*. În limba literară, precum însoțit de *că*, îndeplinește funcția de conectiv al unei completeive directe: *S-a pogorât Maica Domnului la mine și zice precum că, Ioane, când îi ajunge la fântână...* (I. L. Caragiale, *Năpasta*). Acest tip de conjuncție compusă își are originea în limba populară, unde apare și azi sub forma redusă *cum că* și cu aceeași funcție de conectiv al unei completeive directe, implicând sau nu ideea de modalitate: *I-a spus cum că nu are cu ce plăti; nu i-a povestit cum că lucrurile s-au petrecut altfel*.

Ca orice arhaism menținut sau repus în circulație în limba literară contemporană, *precum* dobândește funcție poetică, cum sunt *slovă* față de *literă*, *moșie* față de *patrie*, *oaste*, *oștire* față de *armată*, *veac* față de *secol*, *surghiun* față de *exil*. În limba literară scrisă, *precum* apare frecvent urmat de *și*, situație în care îndeplinește rol cumulativ: *Nicolae Iorga a fost istoric, precum și dramaturg* (adică pe lângă faptul că a fost istoric, a fost și dramaturg).

Dar răspândirea conjuncției în discuție ocupă numai aceste arii sau registre – arhaice, poetice și literare – ale limbii, care slujesc drept mijloace de înnoire și înprospătare a expresiei aflate, la un moment dat, „în criză” de comunicare bogată și nuanțată, desigur, sub aspect lingvistic, criză simțită ca o „neajungere” a limbii, după sugestiva caracterizare a lui I. Budai-Deleanu. De unde rezultă că *precum* (și) este o conjuncție proprie limbii literare contemporane. În relațiile noastre de comunicare obișnuită, nu spunem *citește această carte precum și cealaltă; nu ai procedat precum te-am sfătuit, ai făcut precum te-a tăiat capul*. Aceste variante, teoretic posibile, ar suna, în exprimarea cotidiană, curentă, pedant și afectat. Fiindcă noi spunem, de obicei, *nu ai procedat cum te-am sfătuit, ai făcut cum te-a tăiat capul* ș.a.m.d.

Situația este comună cu a multor instrumente gramaticale, tot conjuncții, și anume acelea care aparțin variantei literare a limbii. Așa este conjuncția conclusivă *căci*, dar mai cu seamă cauzele *deoarece* și *întrucât* în loc de *că*, *pentru că*, *fiindcă*. A le folosi pe cele dintâi în locul acestora din urmă, în limbajul conversației, ar suna artificial și „căutat”. Cine spune *n-am văzut spectacolul, căci am fost bolnav*, se exprimă „prea ca din carte”, „prea literar”, adică livresc. Pentru că noi nu scriem aidoma cum vorbim, chiar și atunci când folosim „limba populară”, dar nici nu vorbim cum scriem sau întocmai cum au vorbit și au scris în detalii înaintașii noștri, pe urmele cărora mergem, e adevărat, dar în general...

Precum apare și într-o altă situație, cu valoare de adverb comparativ, fenomen destul de frecvent întâlnit în scrisul gazetăresc, ca și în limbajul criticii literare, în exemple ca: *unii poeți, precum Alecsandri, au fost puternic influențați de poezia populară; alții, precum Eminescu, au fost influențați și de limba veche*. Iată și un exemplu recent: *De aceea îi spuneam d-lui Manolescu acum*

vreo două săptămâni, că nu mă interesează un scriitor precum Mircea Cărtărescu („Adevărul literar și artistic”, 5 iunie 2001, p. 14).

Între cele două valori ale conjuncției *precum*, Al. Graur face o distincție pe care o citez pentru caracterizarea nu numai exactă a autorului, ci și pentru tonul moderat al rezervelor exprimate: „*Precum* (explicat drept o formă amplificată a lui *cum* comparativ), care mi se pare puțin pretențios, și în orice caz arhaizant, este totuși acceptabil în formule ca *am să fac precum ai zis*; nu l-aș accepta în comparații ca *galben precum ceara* sau în fraze ca *să te primească precum pe un prieten* – citat dintr-un ziar brăilean din 1957” (*Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 335).

Fenomenul înregistrat acum aproape o jumătate de secol – deși atestat atunci, fără îndoială, nu și pentru prima dată – s-a dovedit rezistent, ba chiar și-a lărgit, se pare, mult, în ultima vreme, aria de întrebuintare, gata să determine parcă scoaterea „din circulație” a lui *ca*, simțit, probabil, de condiție... prea comună. Este o reacție subiectivă a autorului (locutorului), artificială și foarte apropiată, mi se pare, de prețiozitate, reacție față de formele tradiționale, firești și „vii”, cel puțin în cazul celor din această categorie, pe care limba română încă nu le-a lăsat să cadă în desuetudine.

Întrebuintarea din urmă a lui *precum* nu reeditează un model mai vechi, cum s-ar părea, ci este „o inovație” livrescă de prisos. N-ar fi nici o pagubă pentru limba română dacă ar fi uitată și abandonată: dacă e posibil, și cât mai curând...

4. Un morfem pe cale de dispariție?

Întrebarea se poate pune în legătură cu prepoziția *pe*, mai exact cu funcția acesteia de morfem (instrument gramatical) folosit în flexiunea nominală pentru a marca acuzativul, adică obiectul direct al așa-numitului gen personal. Căci în românește substantivele nume de persoane și substitutele pronominale ale acestora formează acuzativul-obiect direct cu *pe*, față de numele de ființe comune și de lucruri, unde cazul obiectului direct este construit, în general, fără această marcă. Astfel, se spune în limba română *l-am invitat ieri pe prietenul meu. Nică a mințit-o pe mătușa Mărioara că venise să-l caute pe vărul său*. De remarcat că obiectul direct este aici anticipat sau urmat de pronumele personal, forma conjunctă: *l-am invitat, a mințit-o*. Uneori morfemul poate lipsi, când complementul substantival sau pronominal precedă verbul: *Băieții tu-n război ni-i duci*, deși nu totdeauna: *Pe fete ni le ceri* (G. Coșbuc). În orice caz, obiectul (complementul) direct, precedat sau nu de *pe*, este însoțit sau dublat de fiecare dată: anticipat sau urmat de alt complement sub forma pronomelui personal conjunct (enclitic), cum se poate vedea din exemplele de mai sus. Nu se poate spune în românește, nu „sună” românește *băieții duci* și creează confuzie între subiect și obiect, *a mințit mătușa*. Complementul dublu, direct, dar și cel indirect (cf. *i-am dat prietenului cartea*) reprezintă una dintre particularitățile sintactice ale limbii române, care este simțită ca o dificultate pentru străinii care vor să ne învețe limba.

Omiterea de care vorbim merge „mână-n mână” cu omiterea aceleiași prepoziții în alte propoziții de tipul: *filmul care l-am văzut, cartea care am citit-o*, construcție combătută de zeci de ani de gramaticieni, dar fără rezultat, cum se vede din largă ei răspândire chiar și în vorbirea oamenilor trecuți nu numai prin liceu, ci și prin învățământul superior. De aceea, se pare că lingviștii care condamnă exprimarea incorectă din aceste formulări propunând, fără să obosească, varianta conformă cu normele gramaticale apără, probabil, o cauză cu mari șanse de a rămâne pierdută cine știe pentru cât timp, dacă nu cumva chiar definitiv... Căci ea are o „istorie” mai veche, fiind menționată de Iorgu Iordan în *Limba română actuală, o gramatică a „greșelilor”*, ediția a II-a, 1948, și discutată pe larg de Al. Graur în *Tendențele actuale ale limbii române*, 1968, p. 303-304.

Cu alte cuvinte, fenomenul semnalat în exemplele date la început se dovedește a fi, ca și cel amintit mai înainte, foarte rezistent, în sensul că eliminarea prepoziției aproape că s-a generalizat în vorbirea comună și proliferază în continuare... Situațiile în care întâlnim construcția incriminată diferă sub aspect sintactic, dar toate au ca numitor comun absența prepoziției în cauză. Voi înșira în continuare câteva fapte din cele foarte multe pe care ni le oferă presa scrisă și vorbită din ultimul deceniu al secolului abia terminat și de la începutul celui actual. Comentariile, deși de prisos, după cum sper că va rezulta din exemplele care stau oricui la îndemână, le voi face totuși foarte succint în încheiere:

- 1) *Studentii iartă minerii* („Timișoara”, 2 oct. 1990).
- 2) *Iubesc acest poet* (TVR 1, 29 nov. 1997).
- 3) *Am invitat actorul Caramitru* (TVR 1, 7 ian. 1998).
- 4) *Chiar dacă apreciază zgomotos unele lucruri de joasă factură, publicul nu respectă actorul care se plasează într-o astfel de postură* („Adevărul literar și artistic”, 28 iulie 1998, p. 3).
- 5) *Să rugăm președintele senatului* (un lider sindical, TVR 1, 10 sept. 1998).
- 6) *Tu vei salva fiica mea* (un medic relatând un vis despre cineva care i s-ar fi adresat astfel) (TVR 1, 27 dec. 1998).
- 7) *În țara noastră funcționarii conduc miniștrii* (TVR 1, 9 sept. 1998).
- 8) *În fiecare an comemorăm IULIA HASDEU* (Radio București, 18 nov. 2000).
- 9) *Avem RALUCA* (TVR 1, 23 apr. 2000).
- 10) *Azi avem MARIUS TUCĂ* (Antena 1, 24 mai 2000).
- 11) *Vom asculta MONICA ANGHEL, o piesă fantastică* (TVR 1, 14 nov. 2000).
- 12) *Votați doctorul, votați SORIN OPRESCU* (TVR 1, 10 sept. 2000).
- 13) *...așa s-a ajuns ca în campania din 2000 75% din publicul TVR să voteze ION ILIESCU* („Orizont”, 10 iulie 2001).

Simțul nostru... gramatical, obișnuit cu o anumită particularitate a sintaxei românești, ne îndeamnă să credem că autorii – un ziarist în exemplul de la nr. 1 și

un profesor universitar în exemplul numărul 2 – trebuiau să spună, *îi iartă pe mineri*, iar al doilea, *îl iubesc pe acest poet*. În exemplele de la nr. 9 și 10, s-ar putea ca evitarea lui *pe* să fi fost influențată de verbul *avem* care, asociat cu prepoziția, trimite oarecum la ideea de „posesie”. În ultimele două exemple avem a face cu „stilul” propagandei electorale, din care fac parte lozincile de tipul *Votați cercul* sau *Votați soarele*, unde omisiunea prepoziției, înaintea unui complement direct exprimat printr-un nume de lucru, este conformă cu regulile gramaticale.

Nu este lipsită de interes, mi se pare, constatarea că prepoziția în discuție, eliminată din construcțiile amintite, „s-a refugiat” în altele, unde se substituie „prin abuz” instrumentelor de relație tradiționale și firești, ca în exemplele: *Trebuie să acționăm atât pe cauze cât și pe efecte* (TVR 1, 10 iunie 2001); *S-a discutat pe probleme de securitate* (Antena 1, 13 iunie 2001); *Specialiștii pe probleme de muncă* (TVR 1, 9 mai 2001).

Cititorul își poate da singur seama, cred, dacă această modalitate de exprimare este cu adevărat românească.

*Universitatea de Vest
Facultatea de Litere
Timișoara, b-dul V. Pârvan, 4*